

FRÅN SALONGSMÖBLER TILL UTDRAGSOFFA

Föremål som sociala markörer
bland åboborna under 1870- och 1880-talen

INLEDNING

Gamla föremål och information om föremål som tillhört personer med olika sociala tillhörigheter har av forskare från olika discipliner och med varierande avsikt använts för åskådliggörande av olika saker. Den svenske etnologen och kulturhistorikern Sigurd Erixon har bl.a. analyserat bruksföremål och kunnat identifiera olika geografiska kulturområden och -gränser i Sverige samt hur föremålen spridits över och inom de olika områdena och gränserna. Andra, såsom t.ex. konsthistorikern Christina Bäcksbacka, har genom att analysera bouppteckningar inom en viss släkt kunnat visa upp hur en viss ståndpersons hem sett ut. Nedan kommer perspektivet att vara ytterligare ett annat. Jag kommer att genom att analysera föremål som finns upptagna i bouppteckningar visa på att olika typer av föremål har fungerat som social markör för olika grupper i samhället.

Geografiskt har jag avgränsat min analys till Åbo stad, och tidsmässigt till åren 1870-1889. Den geografiska avgränsningen beror på att Åbo till skillnad från t.ex. Helsingfors och Tammerfors utgör ett relativt statiskt samhälle ännu under denna tidsperiod. Helsingfors, som blir Finlands politiska maktcentrum under 1810-talet, och Tammerfors saknar även den gamla hierarkiska samhällsstruktur som under hundratals år växt fram och fått fotfäste i Åbo. Den tidsmässiga avgränsningen är gjord med anledning av att samhället under perioden i någon mån började förändras, men det gamla samhället ändå levde kvar. Hungersnöden i Finland under åren 1867-1868 och sviterna efter Krimkriget resulterade i ett samhälle där de olika sociala klasserna under några års tid inte längre förmådde framhäva sin samhällsliga ställning genom yttre markörer såsom föremål. Industrialismen tog fart i Finland i slutet av 1880-talet.¹ I och med detta skedde en snabb förändring i den gamla samhällsstrukturen. Det gamla klasssamhället löstes upp och den sociala arenan förändrades. De tidigare kulturella och sociala gränserna mellan olika samhällsgrupper utplånades då,

samtidigt som tidigare använda symboler och markörer försvann eller byttes ut. De förändringar som sker i Åbo under åren 1870-1889 är ändå så pass stora att en analys av sociala markörer i bouppteckningar före 1870-talet och efter 1890-talet skulle ge helt olika svar på mina frågor. Skillnader i föremålsbeståndet och den sociala samhällsstrukturen genom analys av bouppteckningar från 1870- och 1880-talet är även skönjbara.

För att få en social spridning bland de analyserade grupperna har jag använt mig av Eino Jutikkalas schema över Befolkningen i Åbo enligt yrke och näring år 1870. Schemat är indelat i åtta grupperingar: statliga och kommunala tjänstemän, handelsmän, hantverkare, sjömän, soldater, bönder, torpare samt drängar/pigor och inhysingar.² Jag har modifierat schemat något för att anpassa det till mitt källmaterial. De i denna uppsats behandlade grupperingarna är följaktligen: ämbetsmän, handelsmän, hantverksmästare, bönder, knektar, sjömän, gesäller och inhysingar. För varje yrkesgrupp har jag analyserat tre bouppteckningar, totalt 24 st. Valet av yrkesgrupper har varit problematiskt eftersom olika yrken har benämnts olika under olika år. Därtill har en del yrkesbenämningar enbart existerat under något enstaka år av dem som behandlas i denna uppsats. För att analysen skall bli så enhetlig som möjlig, har jag valt ut sådana yrkesgrupper som funnits under hela den avhandlade perioden. För att få ett jämförbart källmaterial har jag enbart använt bouppteckningar efter gifta män eller änklings. Ett annat urvalskriterium har varit att mannen vid sitt frånfalle skall ha ett eller flera barn. Detta gäller emellertid inte för gruppen inhysningar. I mitt källmaterial består denna grupp av enbart kvinnor, vilka alla var ogifta vid sin död och varav endast en av tre hade barn. I övrigt har bouppteckningarna valts ut slumpvis. Ingen analys av skillnaderna mellan bouppteckningarna inom de respektive grupperna har gjorts.

Att upprätta bouppteckningar blev i och med 1734-års lag en obligatorisk handling i det svenska riket. Sporadiska bouppteckningar, både för döds- och konkursbon, hade emellertid förekommit redan före lagen trädde i kraft.³ 1734-års lag reglerade emellertid inte *vad* en bouppteckning skulle innehålla, bara att den skulle utföras skriftligt och att allt ”löst som fast” skulle finnas upptaget i den. Under årens lopp utvecklade bouppteckningsförrättarna ett system för hur en bouppteckning skulle se ut. Vanligtvis inledde man bouppteckningen med de mest värdefulla föremålen för att fortsätta med de mindre värdefulla, t.ex. fastigheter och kontanter, ädla metaller (guld och silver), tenn, koppar, malm, järn, trävaror, glas och porslin. Det fanns även särskilda underrubriker för hästar, fäkreatur och övriga djur, säng- och gångkläder, vagnar och åkerredskap, grödor samt en rubrik ”diverse” som innehöll föremål som inte passade in under någon annan rubrik.⁴ Alla bouppteckningar följde inte ett och samma system. Föremålsgrupperna kunde byta plats eller så kunde föremålen upptecknas rumsvis⁵, vilket ger en intressant inblick i föremålsfördelningen i olika rum under olika perioder.

Det saknas ofta bouppteckningar efter personer tillhörande de lägre samhällsklasserna. Bouppteckningar efter personer ur de högre sociala klasserna upprättades inte heller alla gånger. Bouppteckningslagen var således inte absolut. Hur är det då med själva bohagets tillförlitlighet? De som dog var ofta gamla människor som redan hade gett bort en stor del av sina ägodelar. Det fanns också sådana som ”samlade till bouppteckning”, dvs. köpte in föremål för att inte verka så fattiga vid bouppteckningen.⁶ Jag har även stött på problematiken med att bouppteckningsförrättaren slagit samman olika föremålsgrupper och t.ex. enbart skrivit ner ”diverse fruntimmersnipper” eller ”diverse gångkläder” i bouppteckningen.⁷ Detta har resulterat i att de olika föremålsgrupperna har varit svåra att jämföra samt att tillförlitligheten minskat i och med att en del föremål inte finns namngivna i en del av bouppteckningarna.

KAPITAL SOM SOCIAL OCH KULTURELL MARKÖR

Enligt samhällsfilosofen Jean Baudrillard söks vanligtvis inte det generella utan det typiska i olika undersökningar. Baudrillard menar att man genom att undersöka variation, t.ex. föremålsbeståndet, kan uppfatta den inre spännvidd ett samhälle har.⁸ Föremålsbeståndet kan stå för det symboliska kapital eller de symboliska tillgångar en klass har, antingen socialt eller kulturellt. Det symboliska kapitalet bestäms av de människor, dvs. den samhällsklass, som anser kapitalet som värdefullt och tillerkänner det ett värde. Kapitalet erkänns härmed som överlägset och hedervärd. De olika samhällsklassernas symboliska kapital värderas ofta olika. Den högsta klassen anser för det mesta att det är deras tillgångar som är de överlägset bästa. Det är därför som över- och medelklassen har bestämt normerna för vad som skall anses vara normalt. Tillgången till socialt och kulturellt kapital beror på den egna eller föräldrarnas sociala position i samhället, på socialisationsprocessen och på utbildningsgrad. Den varierande tillgången till de nyssnämnda tre faktorerna utgör grunden för klassindelningen. Pierre Bourdieu menar att ”klass” är en beteckning för de relativt homogena levnads- och livsförutsättningar som en grupp människor delar med varandra. Bourdieu anser även att människorna måste vara medvetna om den egna klassens existensbetingelser och ha kunskap om klass och klassteori för att ett klassamhälle skall existera. Enligt Pierre Bourdieu syns ”klassbegreppet” på grund av ovanstående teori därför bäst ur underläge, dvs. ur de lägsta samhällsgrupperna.⁹

En tredje person som har diskuterat klass och socialt kapital är den tyske filosofen Max Weber. Även Weber menar att sociala grupper eller klasser tilldelas olika social status i samhället. Klasserna utgör ”Stände – stånd” med samma betydelse som ordet ståndssamhälle. De olika sociala statusgrupperna har olika livsstilar, vilket gör att de skiljer sig från varandra. Statusgrupperna bildar olika

sociala klasser. Max Weber anser också att livsstilen baserar sig på uppfostran och utbildningsmöjligheter samt omfattar olika värderingssätt, vilka enligt honom skulle vara avgörande för olika ställningstaganden. Värderingarna skulle därför vara grundade på estetiska normer och moral. Enligt Bourdieu skulle däremot de olika statusgruppernas livsstil ha ett samband med deras tillgångar – det symboliska kapitalet. De sociala grupperna arrangeras t.ex. i över-, medel- och underklass där livsstilarna har olika social betydelse tilldelade med hänsyn till det som anses ”fint” eller ”normgivande” av andra. Bourdieu säger att denna betraktelse kan göras i bl.a. klädseln, hemmens inredning och vilka föremål olika klasser föredrar. Det kan även konstateras att ”klasstillhörighet bestäms som den totala mängden av kapital en person har tillgång till; både summan av ekonomiska tillgångar och kulturellt kapital”.¹⁰

DET GENERELLA ELLER DET TYPISKA SOM REFERENSRAM

Det var först under 1910-talet som bouppteckningar började användas i jämförande undersökningar inom den samhällshistoriska forskningen. I och med detta var det inte längre själva individen som var intressant, utan det var individen som representant för en viss samhällsgrupp som blev det intressanta. Härmed förändrades även arbets sättet. Forskarna letade inte längre efter specifika bouppteckningar utan gjorde systematiska urval eller fullständiga genomgångar av källmaterialet. Det nya tillvägagångssättet krävde en komparativ och ibland även en kvantitativ metod.¹¹ Det är också på detta sätt jag har gått tillväga i min undersökning. Jag har jämfört de olika yrkesgruppernas bouppteckningar och utgående från komparationerna dragit slutsatser över typiska drag i föremålsbeståndet hos olika samhällsklasser i Åbo stad under 1870- och 1880-talet.¹² Jag har inte analyserat föremålsvariationen inom en och samma yrkesgrupp eftersom avsikten med undersökningen i första hand har varit att utkristallisera föremål som enbart finns i föremålsbeståndet hos en viss yrkesgrupp. Jag har även försökt se om det bland de lägre samhällsklasserna finns tecken på en vilja att sträva efter det ”högre” i samhället.

Mycket av den forskning som har gjorts om skillnader mellan samhällsklasser har gjorts utgående från klassernas föremålsbestånd. Bland annat Julius Ejdestam har i monografen *Så har vi bott* beskrivit och jämfört vilka möbler som varit typiska för olika samhällsklasser från medeltiden fram till början av 1900-talet i Sverige. Även i Finland har det varit populärt att beskriva och jämföra olika möblemang och inredningsdetaljer hos olika samhällsgrupper. Speciellt i socken- och stadshistoriker är detta ett utmärkande drag. Ett exempel på detta är *Kaskö – kontinuitet och förändring i en småstad* där Matti Räsänen ger läsarna en kort inblick i de olika samhällsklassernas föremålsbestånd. Anna-

Maria Åström är ett exempel på en forskare som beskrivit variationen inom en samhällsklass. Ett exempel på detta utgör hennes monografi *'Sockenboarne' Herrgårdskultur i Savolax 1790-1850*.

ÅBO UNDER 1870- OCH 1880-TALET

Åbo bestod i början av 1870-talet av stadsdelarna I-XI, inberäknade Runsala ö och Beckholmen.¹³ Under de följande 20 åren ökade stadens yta och kom vid ingången till 1890-talet att omfatta förutom de nämnda stadsdelarna även norra, södra och östra utmarken och Nummisbacken samt en del områden som tidigare hade hört till Maria församling.¹⁴ Stadens befolkning ökade under samma period från att ha varit 19 793 personer (faktisk befolkning) år 1870 till 31 671 stycken år 1890 (inklusive Hirvensalo).¹⁵

Bosättningsstrukturen i Åbo skiljer sig inte mycket från den allmänna indelningsprincipen i städerna. Det vanligaste var att handelsgårdarna låg i stadens centrum, med butiken i samma hus som bostadslägenheten. Ytter om handelsmännen bodde och verkade hantverkarna och längst ut, i stadens utkant, hade den övriga befolkningen sitt bostadsområde.¹⁶ I slutet av 1800-talet levde ännu en klar social stratifiering kvar bland invånarna i Åbo i fråga om bosättningsområden. Ämbetsmännen satte sin prägel på kvarteren kring Biskopsgatan, där deras bosättningsområde sträckte sig längs nuvarande Nylandsgatan ända till hörnet av Sirkkalagatan. Handelsmännen bodde i stadens nuvarande affärscentrum, dvs. kvarteren närmast sydväst om domkyrkan. I ett brett bälte kring stadens centrala delar bodde hantverksmästarna. Utanför detta bälte fanns tätt bebodda kvarter som befolkades av arbetarklassen – t.ex. av timmermän, sjömän, formän, packare och brevbärare, gatläggare, manufakturarbetare och hantverkarsäller samt av det för de förindustriella städerna så talrika bottenskiktet – fattiga änkor och ”olika slags qvinspersoner”, lumpsamlare och dödgravare.¹⁷

I början av 1870-talet kunde man ännu se sviterna efter nödåren 1867-1868 i Åbo. Dödligheten var ännu ganska stor och med jämna mellanrum härjade någon farsot i staden. Invånarantalet växte således långsamt. Skeppsbygge, metallindustri och textilmanufaktur var de ledande näringarna i staden. Det var först under åren 1891-1895 industrialismen fick sitt egentliga genombrott i Åbo. I och med detta växte staden från att ha varit en småstad till att för finländska förhållanden bli en storstad. I och med järnvägens ankomst 1876 skapades och öppnades även nya kontakter med andra delar av landet, speciellt med inlandet. Trävaruexporten blev en viktig del av näringslivet i staden. En del nya tekniska uppfinningar introducerades även i stadslivet under denna tid. Telefonen, som tog i bruk 1880, är ett exempel på detta.¹⁸

FRÅN SALONGSMÖBLEMANG TILL UTRAGSSOFFA – FÖREMÅL SOM SOCIAL MARKÖR BLAND BEFOLKNINGEN I ÅBO UNDER 1870- OCH 1880-TALET

I detta kapitel kommer jag att göra en jämförelse mellan de olika föremål som finns upptagna i de åtta olika yrkesgruppernas bouppteckningar. Genom denna jämförelse skall jag försöka lyfta fram de föremål som var typiska för dessa samhällsgrupper och visa på vilka föremål som fungerade som en symbol eller markör för den sociala klasstillhörighet yrkesgrupperna hade.

Guld och silver

Guld- och silverföremål var vanligtvis en av de första föremålsgrupperna i bouppteckningarna. I dessa värdeметaller bands ofta en del av förmögenheten. Samtidigt som värdeметallen ofta var en säker investering, så utgjorde guld- och silverföremålen även prestigefyllda föremål. Särskilt smycken och matbestick av silver kunde visa på en viss status.¹⁹

Fördelningen av guld- och silverföremålen enligt tabell 1 tyder på att den ovanstående teorin skulle stämma. De högre samhällsklasserna hade råd att investera i dyra föremål medan de lägre samhällsklasserna endast hade tillgång till de vardagligaste föremålen. Genom mångfalden av olika föremål har ämbetsmännen utåt kunnat visa upp sin högre status, t.ex. genom att sätta fast något på kläderna. Olika fickur, medaljonger, halskedjor och broscher är exempel på detta. Ordenstecken och tjänstemannaspännen utgör ett annat exempel på saker som har kunnat visas upp för allmänheten och markera att bäraren hade en hög och respektabel ställning i samhället.

Även handelsmän och hantverksmästare hade dylika yttre markörer i sin ägo, men de var färre till antalet. Några av de främsta symbolerna på status saknades helt (ordenstecken och tjänstemannaspännen) hos dessa yrkesgrupper. I bouppteckningarna utgjordes de vanligaste guldföremålen av örhängen och fingerringar. Dessa föremål fanns bland alla yrkesgrupperna. Guldkedjan kan bland medelklassen ses som det föremål som används för att visa på en strävan efter det högre. De lägsta samhällsklasserna saknade detta föremål helt och hållet, för att bli allt vanligare hos bönderna och hantverksmästarna och slutligen utgjorde ett faktum bland de högsta klasserna.

Bland silverföremålen var matskedar och teskedar de överlägset vanligaste föremålen. Alla grupper hade någondera eller båda i sin ägo. Tendensen för silverföremålen var den samma som för guldsakerna. Antalet föremål ökade med den sociala ställningen. Den sociala och kulturella ställning ämbetsmännen och handelsmännen hade, krävde att deras matserviser skulle vara stora och representativa. De båda yrkesgrupperna var ofta tvungna att hålla stora bjudningar å yrkets vägnar. Genom dukning och serviser kunde värden ge en

	Ämbetsmän	Handelsmän	Hantverksmästare	Bönder	Sjömän	Knektar	Gesäller	Inhysingar
GULD	Mansur med ked	Guldur med ked	Bröstnål	Ring	Ring	Ring	Ring	Örringar
	Fruktimmersur med ked	Ur med nyckel	Ring	Ked	Örringar	Örhängen	Örringar	Fingerringar
	Mans urked	Ringar	Örhängen	Örringar			Medaljong	Hjärta
	Fruktimmershalsked	Ked	Ur med ked					
	Ringar (släta, klack)	Fjädderring	Medaljong					
	Armband							
	Brosch							
	Örhängen							
	Fingerborg							
	Medaljong							
	Ordenstecken							
	Tjänstespännan							
	Ankarur med ked							
Pitschaft ¹								
Guldås								
Fickur med ked								

Tabell 1. Guld- och silverföremål (exkl. nysilver) hos olika yrkesgrupper i Åbo 1870-1889

Källa: Bouppteckningsinstrument för år 1870 B I c 76 nr 15, 16, 48, 55, 66, 70 – år 1871 B I c 77 nr 102, 106, - år 1874 B I c 80 nr 132 – år 1878 B I c 84 nr 8, 39, 80, 88 – år 1880 B I c 86 nr 4, 11, 172 – år 1881 B I c nr 53, 87 – 1885 B I c 91 nr 7, 53, 60 – år 1889 B I c 96 nr 90, 139. En bouppteckning från 1889 B I c saknar numrering.

¹ Pitschaft = graverat sigill som bars till en dräkt (châtelaine) i en kedja av husfrun (tidigare i nyckelringen av slottsfrun). Tunander 2000, 75, 271.

	Ämbetsmän	Handelsmän	Hantverksmästare	Bönder	Sjömän	Knektar	Gesäller	Inhysingar
SILVER	Korg	Ankarur	Sjösikumspipa/pipa	Cylinderur med bronsked	Cylinderur	Ankarur	Cylinderur	Tesked
	Kaffekanna	Matsked	Ring	Matsked	Matsked	Tesked	Tesked	Matsked
	Sockerskål	Tesked	Fickur	Tesked	Tesked	Sjösikumspipa		Londoner fickur
	Gräddsnäcka	Förläggare	Matsked	Förläggare	Fickur	Trädpipa		
	Sockertång	Strösked	Tesked	Fickur				
	Matsked	Gräddslev	Tesil					
	Tesked	Tesil	Strösked					
	Gaffel	Sockertång						
	Fruktkniv	Ring						
	Dessertsked	Glasögon						
	Ragusked	Pengar						
	Strösked							
	Kryddspade							
	Sässked							
	Förläggare							
	Tesil							
	Ljustake							
	Rakdosa med borste							

Tabell 1. Guld- och silverföremål (exkl. nysilver) hos olika yrkesgrupper i Åbo 1870-1889

Källa: Bouppteckningsinstrument för år 1870 B I c 76 nr 15, 16, 48, 55, 66, 70 – år 1871 B I c 77 nr 102, 106, - år 1874 B I c 80 nr 132 – år 1878 B I c 84 nr 8, 39, 80, 88 – år 1880 B I c 86 nr 4, 11, 172 – år 1881 B I c nr 53, 87 – 1885 B I c 91 nr 7, 53, 60 – år 1889 B I c 96 nr 90, 139. En bouppteckning från 1889 B I c saknar numrering.

diskret antydning om sin förmögenhetsgrad och sin sociala ställning. Hos de två högsta yrkesgrupperna fanns bl.a. kaffekannor, gräddslevar, sockertänger och kryddspadar av silver upptagna i bouppteckningarna. Dessa föremål utgjorde typiska symboler för de välsituerade samhällsklasserna. Innehav av fickur i silver var ett sätt för de lägre yrkesgrupperna att visa på en strävan uppåt. Om de inte kunde äga ett guldur, som var det finaste, var silveruret det näst bästa. Fickuret av silver var ett föremål som förekom bland alla samhällsklasser förutom bland ämbetsmännen, där fickuret var av guld. Förläggaren, bland silverföremålen, kan jämföras med kedjan bland guldföremålen. Förläggaren var en symbol för det mellersta samhällsskiktet och visade på en distinktion från de fattiga som använde sig av t.ex. järnknivar.

Jag har stött på några problem när jag har jämfört uppgifterna om innehav av guld- och silverföremål. Några av bouppteckningsförrättarna har slagit samman föremålen och bara uppgivit ett totalt värde för samtliga föremål av guld och silver. Därför har jag valt att helt ignorera de bouppteckningar där guld- och silverföremålen varit sammanslagna. Ett annat problem jag stött på har varit att en del silverföremål, t.ex. den silverbelagda sjöskumspipan, har varit placerad under en annan rubrik. Jag har valt att endast redovisa de föremål som varit uppräknade under rubriken Ädla metaller eller Guld och Silver.

Från salongsmöblemang till utdragssoffa

Förutom ädelmetaller var möbler ett tecken på social distinktion. De högre samhällsklasserna, med stora hus och många rum, kunde använda sig av olika möbler för olika ändamål medan de lägre samhällsklasserna varken hade utrymme för eller råd med att inreda sin bostad med annat än det nödvändigaste. Ämbets- och handelsmännen var också innovatörer för nya möbeltyper och inredningselement²⁰, vilka de lägre samhällsklasserna tog efter så snart nyhetens behag hade lagt sig och föremålen blivit vanligare på marknaden.

Under 1870- och 1880-talet fanns det inte någon möbelstil som var allena rådande. Det var istället ett flertal stilgrenar som rådde: nyrenässans (1870-1900), nybarock (~1880-1900) och nygustaviansk stil (~1870-1900).²¹ Allt ljusare färger, såsom mahogny och naturfärg, blev populära och de tunga massiva och mörka möbelstilarna frångicks under den period som behandlas i denna uppsats.²²

Det går klart och tydligt att se en skillnad i möbelbeståndet mellan de åtta undersökta grupperna (se Tabell 2). Det ekonomiska och kulturella kapitalet har spelat en stor roll för valet av inredningsstil och möblemang. Mängden föremål minskar drastiskt från de högsta yrkesgrupperna till den lägsta. För ämbetsmännen har hela möblemangsgupper varit vanlighet, medan de lägre samhällsgrupperna fick nöja sig med enstaka och udda möbler. Det fanns en

mångfald av olika möbler inom samma kategori hos ämbetsmännen. Hos dem fanns det såväl enkel- som dubbelsängar och imperialsängar upptagna i en och samma bouppteckning. Allt tyder på att denna grupp har haft en stor umgängeskrets och ett representativt hem. Hos ämbetsmännen fanns även föremål som inte kunde återfinns hos de övriga sju yrkesgrupperna, t.ex. trädgårdsstolar, -bord och -soffor, nyckelskåp samt ljuskronor. Också möblernas tillverkningsmaterial tyder på en hög möbelstandard. Möblerna var ofta av mahogny, björk eller rotting och hade förgylld dekor eller marmorskiva. Stilen i dessa hem var modern och fräsch. Skillnaden i möblemang mellan ämbetsmän och handelsmän var liten.

En möbel som inte fanns hos någon annan yrkesgrupp än handelsmännen var pulpeten. Pulpeten är en möbel som visar på att affärlivet utgjorde en viktig del utav handelsmännens liv. Steget ner till hantverkarna var stort. Mellan dessa två yrkesgrupper, handelsmän och hantverkare, fanns det en tydlig gräns. Hos hantverksmästarna bestod inredningen enbart av de nödvändigaste föremålen samt ett fåtal något lyxigare föremål. Genom detta fåtal utvalda möbler, som hade stor betydelse, vill medelklassen visa på att de i högre grad tillhörde det övre samhällsskiktet än det nedre. Piphyllan var ett exempel på detta.

Yrkesgruppen knektar utgör, vad gäller möbler och inredning, ett mellanting mellan den mellersta och den lägsta samhällsklassen. Innehav av piphylla hos dem kan ses som en symbol för uppåtsträvande. Hos bondeståndet kan en koppling även ses till de lägre samhällsklasserna genom de traditionella allmogemöblerna spinnrock och vävstol. Spinnrocken hörde även till inventarierna hos de lägsta yrkesgrupperna. Inhysingarnas möbelbestånd bestod endast av de absolut nödvändigaste möblerna. Utdragssängen utgjorde en typisk möbel för denna grupp och berättar om det spartanska utrymme som ofta varit till förfogande för gruppen. Hos de lägre samhällsklasserna var det de målade möblerna av trä som dominerade inredningen.

Jag har haft problem med tolkningen av möbler i detta kapitel. Bouppteckningsförrättarna har använt sig av olika benämningar för samma föremål. Detta har lett till stor förvirring för mig. Enligt Julius Ejdestam kallas den vanliga byrån i bouppteckningar för fruntimmersbyrå eller endast för byrå. En mansbyrå benämns däremot antingen som byrå med klaff eller skrivbord. Ejdestam menar att en man som ägt en fruntimmersbyrå skulle ha gjort sig löjlig i andra mäns ögon. Hos de lägre klasserna kan en mansbyrå även kallas chiffonjé. Chiffonjén har enligt Ejdestam varit en statussymbol för bondeklassen.²³ Ett annat problem har varit att vissa bouppteckningsförrättare har tagit med gardiner, mattor, tavlor och dylikt under rubriken möbler, medan andra förrättare upptecknat dessa föremål på annat ställe. Jag har därför valt att utelämna liknande föremål helt ur min undersökning.

ÄMBETSMÄN	HANDELSMÄN	HANTVERKSMÄSTARE	BÖNDER
Soffa (mahogny, björk, betsad, stoppad, ylleöverdrag, målad)	Soffa (stoppad)	Soffa (stoppad, ligg-)	Soffa
Soffa (salongs-, vil-, trädgårds-, ligg-)	Soffa (ligg-, utdrags-, trädgårds-)	Stolar (län-, gung-)	Stolar (gung-)
Stolar (mahogny, betsad, rotting, målad, stoppad, björk)	Stolar (stoppade)	Bord (fäll-, divan-)	Bord
Stol (län-, gung-, skriv-, piano-, trädgårds-)	Stolar (län-, gung-, kontors-, piano-, garibaldi-)	Disk	Chiffonjé (med skåp)
Fåtölj	Bord (skriv-, divan-, mat-, spel-, fäll-, blomster-)	Byrå (mans-, fruntimmers-)	Byrå (med skåp)
Bord (mahogny, betsad, björk, målade, med marmorskiva)	Pulpet med stolar	Dragkista (betsad)	Skåp (kläd-)
Bord (mans-, fruntimmers-)	Chiffonjé	Skåp (kläd-, linne-, mat-, med ur, köks-)	Väggur med skåp
Bord (skriv-, divan-, ¹ köks-, spel-, sy-, soff-, bak-, trädgårds-)	Byrå	Skänk	Matskänk
Chiffonjé ² (mahogny)	Skåp (mahogny)	Hylla (bok-, pip-)	Piphylla
Byrå (mans- betsad, med mässingsbeslag, med toilette antik)	Skåp (bok-, kläd-, mat-, pappers-, kassa-)	Kommod	Kommod
Dragkista (betsad, målad) ³	Skänk	Säng	Säng (utdrags-)
Skåp (mahogny, betsad, målad, med marmorskiva)	Kommod	Schatull	Spegel (-schatull)
Skåp (bok-, kläd-, linne-, nyckel-, klock-, kassa-, köks-)	Spegel, (vägg-, trymå, förgylld, -schatull, tolett-)	Spegel (toalett-)	Socketlåda
Matskänk	Handdukshållare	Väggur	Handdukshållare
Kommod (betsad, målad)	Säng		Fönsterskärmar
Spegel (vägg-, med förgylld ram, trymå ⁴ , -schatull ⁵)	Piphylla		Kista (med järnbeslag)
Eldskärmar	Lampor (tak-, bords-)		Vävstol
Sängar (betsade, målade)	Socketkrin		Spinrock
Sängar (imperial- ⁶ , enmans-, dubbel-)	Hyllor (not-)		
Piphylla	Fortepiano		
Ljuskrona	Fönsterskärmar		
Pallar (mahogny)	Disklåda		
Divan (mahogny, björk, betsad)			
Piano			
Pappershylla			
Fruntimmerstolett (mahogny)			

Tabell 2. Möbelbeståndet hos olika sociala klasser i Åbo 1870-1889.

SJÖMÄN	KNEKTAR	GESÄLLER	INHYSINGAR
Soffa (ligg-)	Soffa (trä)	Soffa	Soffa
Stolar (gung-)	Stolar (trä, målade, stoppade)	Stolar (trä, gung-)	Stolar (trä, gung-)
Bord	Stolar (gung-)	Bord	Bord
Byrå (mans-, fruntimmers-)	Bord (målade)	Byrå (målade)	Byrå (mans-)
Skåp (mat-)	Byrå (rödmålade med klaff)	Skåp	Matskåp
Skänk	Skåp (kläd-, mat- rödmålade)	Bokhylla	Kökshylla
Hylla	Matskänk	Utdragssäng (målade)	Utdragssäng (målade)
Säng	Piphylla	Klädkista	Dragkista (målade)
Väggur	Fällbänk	Spegel (schatull- betsad, toalett-)	Spegel
Kista	Utdragssäng	Lampa	Toilett
Schatull	Väggur	Fönsterskärmar	Väggur
Toalettspiegel	Kista	Spinnrock	Spinnrock
Lampa	Kommod		
Vävstol	Spegel (-schatull, toalett-, vägg-)		
	Lampa		

Tabell 2. Möbelbeståndet hos olika sociala klasser i Åbo 1870-1889.

Källa: Bouppteckningsinstrument för år 1870 B I c 76 nr 15, 16, 48, 55, 66, 70 – år 1871 B I c 77 nr 102, 106, - år 1874 B I c 80 nr 132 – år 1878 B I c 84 nr 8, 39, 80, 88 – år 1880 B I c 86 nr 4, 11, 172 – år 1881 B I c nr 53, 87 – 1885 B I c 91 nr 7, 53, 60 – år 1889 B I c 96 nr 90, 139. En bouppteckning från 1889 B I c saknar numrering.

- ¹ Divanbord = soffbord med centralfot och oval eller rund skiva. Divanbordet var vanligt till 1800-talet slut. Tunander 2000, 90.
- ² Chiffonjé = hög förvarings- och skrivmöbel med vertikal klaff, byrålådor i underdelen och fack, smålådor etc. innanför klaffen. Tunander 2000, 76.
- ³ Dragkista = stor, halvhög byrå. Jfr. eng Chest of draws – kisttyp med draglåda nertill. Tunander 2000, 76, 92.
- ⁴ Trymå = spegel mellan två fönster. Under 1800-talet kallades även speglar utgörande överstycken till öppna spisar för trymå. Tunander 2000, 362.
- ⁵ Spegelschatull = skrin eller mindre förvaringsmöbel. Har tillverkats för olika ändamål med en därtill anpassad inredning. Kan även vara en skrivbyrå med snedklaff om den kallas bara schatull. Tunander 2000, 306.
- ⁶ Imperialsäng = på längden utdragbar säng med hög huvudgavel och något lägre fotgavel. Spreds under senare delen av 1800-talet från högre ståndsmiljö till småborgar- och allmogehem. Tunander 2000, 163.

Så klädde vi oss

Klädseln har varit en av de yttre markörerna i samhället. Vad man hade på sig var något som alla kunde se, värdera och sedan bedöma den sociala status efter.

Klädesbeståndet hos de olika yrkesgrupperna har varit relativt lika. Jag hade förväntat mig en mycket större och tydligare fördelning av olika klädesplagg. I och för sig hade alla haft behov av samma grundgarderob, med ett visst antal under- och ytterplagg. Materialskillnaden har, enligt mitt material, inte heller varit så stor.

Den enda grupp som tydligt kan urskiljas är ämbetsmännen. De yttre markörerna och representativiteten spelade även stor roll för deras del vad gällde klädedräkten. Fracken och uniformen utgjorde symboler som uppvisade en hög samhällelig ställning. Även benämningen på klädesplaggen spelade en viss roll i detta sammanhang. Ämbetsmännens persedlar beskrevs i bouppteckningarna med fina ord, såsom skodon, medan de övriga gruppernas klädesplagg benämndes med likadana och vardagligare ord. Specialföremål för hantverkargruppen utgjordes av resbältet och restofflorna. Detta tyder på att just denna klass var på resande fot väldigt ofta.

Gruppen inhysingar har jag helt ignorerat att redogöra för i detta kapitel eftersom skillnaden mellan manliga och kvinnliga plagg är påfallande och omöjlig att jämföra.

SAMMANFATTNING

Jag tycker att jag tydligt har kunnat se skillnader i föremålsbeståndet hos de åtta olika yrkesgrupperna jag har undersökt. Jag hade väntat mig en större skillnad mellan de olika grupperna och inte den över-, medel- och underklassindelning som till största graden har trätt fram. Fördelningen av föremål visar på en neråtgående spiral från ämbetsmännen via handelsmännen till hantverkmästarna osv. De två högsta yrkesgrupperna har dominerat samhället. Det är också bland dessa två grupper som jag har kunnat se de tydligaste symbolerna för en speciell ställning i samhället, vilken de själva inte har varit sena att påvisa. Ordens- och tjänstemannatecken i guld, en stor mängd möbler av senaste modell och kläder som benämns finare än övriga grupper karaktäriserar ämbetsmännen. Handelsmännen ligger inte långt efter vad gäller att utmärka sig. Även de ville visa att de hörde till den högsta klassen i samhället. Det enda helt särskiljande draget i föremålsbeståndet hos handlarna utgjordes av pulpeten. Pulpeten var ett utmärkande drag för affärsverksamhet, vilket ingen av de övriga klasserna sysslade med.

Stadens medelklass utgjordes av hantverksmästarna, bönderna och ibland även knektarna. Hantverkarna och bönderna försökte efterlikna samhällets

ÄMBETSMÄN	HANDELSMÄN	HANTVERKSMÄSTARE	BÖNDER
Päls (stubbskinn)	Päls (bisam)	Paletå (kläde med lammskinsfoder, doffel)	Rockar, jackor
Uniformfrack med benkläder	Paletå (vinter, sommar)	Bonjour (svart) ¹	Benkläder
Svart frack med benkläder	Västar	Frack (svart)	Västar
Benkläder	Benkläder	Benkläder	Skjortor
Överrock	Regnrock	Västar	Kalsonger
Skjorta (linne, ylle)	Rock	Kontorsrockar	Strumpor
Väst	Skinnmössa	Hattar (svart med fodral)	Näsdukar
Kalsonger (ylle)	Hatt	Stövlar	Hattar
Strumpor (ylle)	Fältstövlar	Galoscher	Mössor
Kragar	Bottiner	Bottiner	Kragar
Halsdukar	Gummigaloscher	Överstövlar	Manschetter
Näsdukar (färgade, linne)	Kalsonger	Restofflor	Pälsar (iller, bäver)
Huvudbonader	Skjortor	Resbälte	Stövlar
Manschetter	Kragar		Galoscher
Skodon	Manschetter		Överrockar
	Strumpor		Bälten
	Ylletröjor		Paletå (kläde)
	Hängslen		
	Handskar		

Tabell 3. Klädesbeståndet hos olika sociala samhällsklasser i Åbo 1870-1889

Källa: Bouppteckningsinstrument för år 1870 B I c 76 nr 15, 16, 48, 55, 66, 70 – år 1871 B I c 77 nr 102, 106, - år 1874 B I c 80 nr 132 – år 1878 B I c 84 nr 8, 39, 80, 88 – år 1880 B I c 86 nr 4, 11, 172 – år 1881 B I c nr 53, 87 – 1885 B I c 91 nr 7, 53, 60 – år 1889 B I c 96 nr 90, 139. En bouppteckning från 1889 B I c saknar numrering.

- 1 Bonjour = svart, knälång, vanligen tvåradig och livskuren herrock med framtill rakt avskurna skört, ibland även kallad långrock. Den införlivades med herrmodet under början av 1800-talet och användes som ett förmiddags- och visitplagg inom de högre samhällsklasserna. Senare upptogs den som högtidsklädsel bland folket i gemen. Nationalencyklopedin 1998.
- 2 Tulubb = jag har inte kunnat återfinna någon beskrivning eller definition av detta klädsplagg.
- 3 Kapott = åtsittande damkappa som var på modet under 1800-talet första decennier. Nationalencyklopedin 1998.

SJÖMÄN	KNEKTAR	GESÄLLER	INHYSINGAR
Pälsar	Näsdukar	Paletå (kläde)	Klänning (sars, ylle)
Överrockar	Skjortor	Doffelrock	Kofta
Benkläder	Kalsonger	Arbetsrock	Underkjol (halvylle)
Västar	Halvstrumpor (ylle)	Benkläder	Linnen
Hattar	Paletå (doffel)	Västar	Strumpor
Mössor	Kostym (svart, grå, kläde)	Strumpor	Schalett (siden, ylle)
Stövlar	Hattar (filt)	Stövlar	Halsdukar
Strumpor	Mössor (skinn)	Hattar (grå)	Kalsonger
Skjortor	Stövlar	Halsdukar (ylle)	Tröjor (svart siden, ylle)
Skjortor (ylle, bomull)	Tulubb ²	Skjortor	Doffelpaletå
Kalsonger	Rockar (klädesöverdrag)	Kalsonger	Tyγκängor
Näsdukar	Benkläder (svarta)	Mössor	Kapott (grön) ³
	Västar	Näsdukar	Kappa (grå) med klaff och krage
	Strumpor	Tröja (läder)	Bomullsduk
	Halsdukar		Förkläden
	Löskragar		Näsdukar
	Pälsar (bäver)		
	Bonjour		

Tabell 3. Klädesbeståndet hos olika sociala samhällsklasser i Åbo 1870-1889

toppskikt i mångt och mycket. Eftersom resurserna inte alltid räckte till fick de nöja sig med det näst bästa. Istället för att äga ett fickur av guld fick silveruret bli en statussymbol. Detta har jag tolkat som en strävan efter att på något sätt tillhöra den högre stadskulturen och det ouspnåeliga. Bondeståndet hörde till den mellersta samhällsklassen. I föremålsbeståndet hos det fanns emellertid många av de föremål som karaktäriserar de lägre samhällsgrupperna. Jag kan tänka mig att bönderna i städerna ännu under slutet av 1800-talet var självförsörjande i stor utsträckning, något som föremålsbeståndet tyder på. Vävstolar och spinnrockar hörde egentligen ihop med de lägre samhällsgrupperna, men tillhörde även allmogemiljön – med vilket bondeståndet är förknippat. Bönderna har därför levat på en gräns mellan det mellersta samhällsskiktet och de lägre samhällsgrupperna. Bönderna kunde t.o.m. närma sig högreståndsklasserna om allt ville sig väl. Knektarna är en annan grupp som balanserar i en vågskål. De försökte söka sig till samhällets mellersta klass, men lyckades inte alltid med detta. Ibland kunde de karaktäriseras som medelklass och ibland som tillhörande de lägre samhällsgrupperna. Det fanns inte något speciellt i

bouppteckningarna som jag kunde peka på och som bara skulle ha karaktäriserat knektarna.

Till de lägsta skikten i samhället hörde sjömännen, gesällerna och inhysingarna. Jag hade trott att sjömännen skulle ha haft ett mera rikt och varierat föremålsbestånd än vad som visade sig vara fallet. Jag hade tänkt mig att denna grupp, som var i ständig rörelse, skulle ha inhämtat och introducerat nya och spännande föremål i staden. Både sjömännen och gesällerna var fattiga på föremål och levde med endast det nödvändigaste i denna väg. Jag kan inte vad gäller dessa två grupper peka på något speciellt föremål som skulle vara karaktäristiskt för dem. Den sista gruppen – inhysingarna – hörde också till den lägsta samhällsklassen. Föremålsbeståndet, mängden föremål hos inhysingarna, varierade mycket. En del av inhysingarna ägde endast ett fåtal attiraljer, medan andra hade det ganska väl ställt. För denna samhällsgrupp fanns det inte heller något specifikt föremål jag kunde peka ut som skulle ha karaktäriserat hela gruppen.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

- Åbo stadsarkiv Bouppteckningsinstrument
1870 B I c 76, nr 15, 16, 48, 55, 66, 70
1871 B I c 77, nr 102, 106
1874 B I c 80, nr 132
1878 B I c 84, nr 8, 39, 80, 88
1880 B I c 86, nr 4, 11, 172
1881 B I c 87, nr 53, 87
1885 B I c 91, nr 7, 53, 60
1889 B I c 96, nr 90, 139, en utan nummer

Bringéus, Nils-Arvid 1977: *Bouppteckningar som etnologisk källa*. Lund.

Bringéus, Nils-Arvid 1990: *Människan som kulturvarelse*. Malmö.

Ejdestam, Julius 1979: *Så har vi bott*. Lund.

Finlands officiella statistik VI 1874: *Befolknings-statistik 1-5*. Helsingfors.

Finlands officiella statistik VI 1893: *Befolknings-statistik 17-22*. Helsingfors.

Heinonen, Jorma & Vuoristo, Osmo 1979: *Antiikkikirja*. Helsingfors.

Hellspong, Mats & Löfgren, Orvar 1997: *Land och stad – Svenska samhällen och livsformer från medeltid till nutid*. Malmö.

- Israel, Joachim & Hermansson, Hans-Erik 1996: *Det nya klassamhället*. Stockholm.
- Jutikkala, Eino 1954: "Lokalisering av yrkes- och socialgrupper i Åbo under ryska tiden", *Historisk tidskrift för Finland*. Helsingfors.
- Jutikkala, Eino 1957: *Turun kaupungin historia 1856-1917, vol. 2*. Åbo.
- Jutikkala, Eino 1985: *Åbo stads historia 1856-1917, vol. 1*. Åbo.
- Nationalencyklopedin* 1998. V. 2.0, publicerad augusti 1998, CD-Rom för PC.
- Räsänen, Matti 1985: "Livsföringen i Kaskö under 1800-talet." *Kaskö – kontinuitet och förändring i en småstad. Folklivsstudier XVI*. Hangö.
- Tunander, Britt 2000: *Illustrerat antiklexikon*. Vicenza.
- Åström, Anna-Maria 1993: 'Sockenboarne' Herrgårdskultur i Savolax 1790-1850. Ekenäs.

NOTER

¹ Jutikkala 1985, 22, 57, 80. ² Jutikkala 1985, 369-370. ³ Bringéus 1990, 202. ⁴ Bringéus 1977, 4-6. ⁵ Bouppteckningsinstrument för År 1881 B I c 87, nr 53. ⁶ Bringéus 1977, 10. ⁷ Bouppteckningsinstrument för År 1881 B I c 86, nr 11 och År 1870 B I c 76, nr 16. ⁸ Åström 1993, 96. ⁹ Israel & Hermansson 1996, 194-199. ¹⁰ Israel & Hermansson 1996, 194-199, 205. ¹¹ Bringéus 1977, 6. ¹² Jag har emellertid för det första velat koncentrera mig på det typiska och för det andra på det generella i min	¹³ undersökning. I och med detta bryter jag mot Jean Baudrillards påstående om att det generella inte söks i undersökningar. ¹⁴ Finlands officiella statistik VI 1874, 15. ¹⁵ Jutikkala 1957, 495. ¹⁶ Finlands officiella statistik VI 1893, 14-15. Jfr befolkningsökningen i Helsingfors under samma tid: 32 113 personer → 65 535 personer. ¹⁷ Hellspong & Löfgren 1997, 195-196. ¹⁸ Jutikkala 1954, 85. ¹⁹ Jutikkala 1985. ²⁰ Hellspong & Löfgren 1997, 210. ²¹ Räsänen 1985, 72. ²² Heinonen & Vuoristo 1979, 41-43. ²³ Ejdestam 1979, 46. Ejdestam 1979, 83-84.